

Ключевые слова: експеримент в області виховання, напрямлення виховательних експериментів, дослідуваль-експериментатор.

Panasenko E. A. The Directions of Experiments in the field of Up-bringing in the National Scientific and Educational Researches (60 – 70's of the 20th Century)

The main directions of experiments in the field of up-bringing, which were presented in the thesis of the Soviet period (60 – 70's of the 20th century) were identified in the article. The author performed a quantitative analysis of educational experiments in these areas, presented some typical models of educational experiments of dominant directions and enlightened their programs and methods of implementation.

Key words: experiment in the field of up-bringing, the directions of educational experiments, the researcher-experimentalist.

Стаття надійшла до редакції 17.08.2012 р.

Прийнято до друку 26.10.2012 р.

УДК [37.015.31:7]:78

Л. М. Сбітнєва

**РОЗВИТОК СИСТЕМИ МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНОГО
ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ І МОЛОДІ В УКРАЇНІ
(ПЕРША ПОЛОВИНА ХХ СТОЛІТТЯ)**

Початок ХХІ ст. для вітчизняної науки став часом особливо напруженого пошуку ґрунтовних позицій, які визначають політику держави у сфері освіти та інноваційних технологій у вихованні й освіті підростаючого покоління. Загальною тенденцією педагогічної думки протягом останніх десятиріч ХХ – початку ХХІ століть є визнання виключної ролі творчих якостей особистості, від формування яких залежить в значній мірі майбутнє молодого покоління, рівень його культури і професійної самореалізації. Музично-естетичне виховання підростаючого покоління завжди було важливою умовою розвитку культури українського суспільства, воно тісно пов'язане з загальним розвитком освіти і педагогічної думки, з соціально-економічними зрушеннями.

ХХ ст. можна назвати періодом, який відрізняється подіями драматичного характеру, у процесі чи у результаті яких нерідко кардинально змінювалося місце дитини в культурі, проблеми художньої освіти нерідко відходили на задній план, іноді декларувалися у якості пріоритетних на рівні державної політики.

Проблеми історичного розвитку музично-естетичного виховання, творчої діяльності видатних музикантів в Україні були предметом

наукових роздумів на початку ХХ ст. відомих педагогів-музикантів С. Миропольського, А. Вахнянина, П. Сокальського, Д. Ахшарумова, В. Матюка, С. Людкевича та інших.

Тенденції розвитку, еволюції форм і методів, особливостей музично-естетичного виховання на окремих етапах історичного розвитку розглядалися в працях В. Шацької, І. Анісімової, О. Апраксіної, Н. Добровольської, Л. Коваль, В. Орлова, О. Ростовського, Г. Падалки, О. Рудницької, Т. Танько, Г. Шевченко, Л. Хлебнікової, О. Михайличенка, М. Пономаренко, В. Черкасова та інших. Ці роботи вміщують багатий фактичний матеріал, який сприяє не тільки усвідомленню засад і особливостей створення вітчизняної системи музично-естетичного виховання дітей і молоді, але й спрямовує на подальше дослідження процесу розвитку системи музично-естетичного виховання в Україні.

Вважаємо, що історія розвитку системи музично-естетичного виховання дітей і молоді в Україні у першій половині ХХ ст. є недостатньо вивченою, дослідженою частіше фрагментарно з позиції вузької спеціалізації дослідників. Дослідження витоків системи музично-естетичного виховання дітей і молоді в Україні в першій половині ХХ ст. надасть можливість розуміння основних шляхів розвитку художньо-педагогічної практики у другій половині ХХ та на початку ХХІ ст. у всій складності та протиріччях.

Цю роботу присвячено історії розвитку системи музично-естетичного виховання в Україні в першій половині ХХ ст. Основну ідею відбиває думка, що підкреслює значущість музично-естетичного виховання в розвитку дитячої особистості.

Безперечно, витoki процесу становлення і розвитку системи музично-естетичного виховання в Україні слід шукати на початку ХХ ст. О. Михайличенко підкреслює, що педагогічно спрямований етап розвитку музично-естетичного виховання, в якому значну роль відігравали видатні українські музиканти-педагоги, композитори М. Лисенко, К. Стеценко, М. Леонтович, В. Верховинець, Я. Степовий, Б. Підгорецький, О. Кошиць, Ф. Якименко, М. Вербицький, І. Лаврівський, С. Воробкевич, В. Матюк, А. Вахнянин, С. Людкевич, В. Барвинський, Н. Нижанківський, Ф. Колеса, М. Колеса, Г. Дяченко, Л. Ревуцький, В. Косенко, П. Козицький, М. Вериківський, О. Мишуга, І. Алчевський, С. Крушельницька, М. Менцинський, С. Воробкевич, В. Матюк, І. Купріян, М. Копко, Д. Січинський, А. Вахнянин та інші. Вони конкретно визначили педагогічну цілеспрямованість музичної роботи, започаткували створення дитячого репертуару на основі народно-пісенного матеріалу, видавництво теоретичних підручників збірок з музично-естетичного виховання та співаників для дітей. Своєю творчістю, організаційно-педагогічною діяльністю ці композитори закладали основи музичної освіти, хоча, як накреслює О. Михайличенко, цілісної системи національного музичного виховання в повному і завершеному вигляді на початку століття не було сформовано. Ідеї щодо удосконалення змісту, форм і методів музичного

виховання згодом знайшли своє продовження у діяльності відомих українських композиторів ХХ та інших українських композиторів першої половини ХХ ст. [2].

Яскравою подією в розвитку українського музично-естетичного виховання на початку ХХ ст. стали ідеї видатного діяча, талановитого вчителя М. Леонтовича. Його педагогічні погляди в сукупності утворюють цілісну концепцію музичного навчання та виховання, основою якого стало ставлення до народної пісні як до художнього й етичного явища, зрозумілого і доступного для дитячого сприймання.

Можна сказати, що покоління провідних представників радянського естетичного виховання і художньої освіти першої половини ХХ ст. органічно поєднували у собі якості дослідників і педагогів-практиків в області різних видів мистецтв, розглядали та вирішували проблеми як масового музичного виховання у загальноосвітній школі, у позашкільних і спеціальних музичних навчальних закладах так і в закладах спеціальної музичної освіти: Б. В. Асаф'єв, В. М. Шацька, Б. Яворський, А. В. Бакушинський, В. А. Фаворський, Н. Я. Брюсова, Н. М. Ковін, А. А. Шеншина, Н. М. Долманова, Н. Л. Гродзенська, С. М. Луначарська, М. О. Румер, В. Н. Єгіна та багато інших.

Розвиток системи музично-естетичного виховання неможливо розглядати без тісної взаємодії з навчальними закладами, освітою. Історія школи і освіти в Україні періоду 1917 – 1921 років – це складна історія поривів уперед, які змінювалися тягою назад, це історія законопроектів, більшість з яких не була втілена в життя. За цей час в країні декілька разів змінювалася влада, з'являлася низка законопроектів, які не могли втілюватися в життя по об'єктивним причинам, але слід сказати, що в цей час народжувалася і ціла низка культурно-освітніх організацій на місцях (учительський просвіт тощо). За аналогією до радянської Росії в деяких містах організовувалися відділи народної освіти, але слід накреслити на тому, що їх структура, завдання і сфера діяльності були не зовсім визначені. У 1917 році відбувся Всеукраїнський вчительський з'їзд, де був прийнятий проект єдиної загальноосвітньої семирічної школи. Але цей документ залишився тільки на папері, адже відбувалася напружена боротьба за владу. Хоча не викликає сумнівів, що в країні у ХХ-их роках створювалася оригінальна національна системи освіти, і на цьому підґрунті розвивалася і українська культура і музично-педагогічна думка. Були визначені завдання загального музичного виховання та намічені шляхи їх вирішення. Формувалося і нове розуміння уроку музики у загальноосвітній школі. До уроку вводилися нові види музичної діяльності – слухання музики, музична ритміка, дитяча творчість тощо, було визнано необхідним засобом осягнення музики, розумінням її виразності навчання музичної грамоти. Види діяльності мали загальну мету, наприклад, проблема сприймання музики часто розглядалася у зв'язку з хоровим співом і музичною грамотою. У свою чергу, вокально-хорова робота мала за мету розвиток музичних здібностей, і через

формування навичок виконання музики – підготовку слухача. Деякі дослідники вважають, що цей період все ж не встановив ні конкретної мети, ні завдань, ні місця естетичного виховання у загальній системі виховної роботи.

З перших років радянської влади музичне виховання у школі вважалося органічною частиною загальної навчально-виховної роботи, спрямованої на підготовку майбутніх будівників комуністичного суспільства. У 20-ті роки з прагненням наблизити загальноосвітню школу до суспільного життя був введений комплексно-проектний метод, який заважав реалізації поставлених завдань. Запропонований навчальний матеріал тем „природа та людина”, „праця”, „суспільство” сприяв тому, що уроки музики найчастіше зводилися до ілюстрування теми. З 20-х років розпочалася дослідницька робота з виховання дитячих голосів, результати якої обговорювалися на конференціях музично-педагогічних працівників, адже одним із недоліків того часу було також ускладнення репертуару, що призводило до перевантажень дитячого голосового апарату. Було проведено дослідження про систематичну виховну роботу в школі і в позашкільних формах навчання, це конкретизувало і розвивало положення про значення естетичного виховання. Педагогами розглядалися питання творчої уяви, емоційного сприймання прослуханого твору пісні та виявлення ставлення через виразне виконання.

У розвитку процесу музично-естетичного виховання дітей та молоді в Україні на початку ХХ ст. розвивалися дві тенденції: загальноосвітня та спеціалізована. Перша характеризувалася музично-естетичною спрямованістю діяльності освітніх установ та громадських інституцій на підвищення загального музично-естетичного рівня дітей та молоді в контексті загальної освіти, а друга визначала професійну спрямованість цього процесу в спеціальних музичних школах. Саме ці процеси, у поєднанні з громадськими і побутовими засобами музичної творчості, цілеспрямованою, музично-педагогічною діяльністю видатних українських педагогів-композиторів, створення музично-просвітницьких організацій, музичних навчальних закладів, розвиток побутового музикування поклали початок розвитку цілісної системи музично-естетичного виховання дітей та молоді в Україні.

В осередках художньо-педагогічного суспільства, і в нашій країні, і за її межами першу чверть ХХ ст. визначають пріоритетним значенням ідей загального і художнього виховання.

Значну роль у розвитку системи музично-естетичного виховання в Україні в першій половині ХХ ст. відіграла діяльність Б. Л. Яворського (1877 – 1942) – доктора мистецькознавчих наук, відомого вченого і реформатора музичної освіти. Б. Л. Яворський увійшов в історію музичної культури як композитор, теоретик, педагог, піаніст, але педагогічна робота займала одне з важливіших позицій в його діяльності, основним напрямом цієї діяльності була проблема формування художніх здібностей. Д. Шостакович писав, що Б. Яворський в післяреволюційний період був

одним з самих активних будівників радянської музичної культури.

На основі принципу народності складається на початку ХХ ст. концепція Б. Л. Яворського про розвиток творчих здібностей, можливість залучення всіх дітей до музичної діяльності, ним була організована Київська Народна консерваторія, де були втілені й розвинуті знайденні раніше педагогічні прийоми. Специфікою цього етапу було створення своєї школи однодумців, які перетворювали педагогічні погляди Б. Л. Яворського.

Просвітницькі ідеї Б. Л. Яворського переросли у принцип загальності музичної освіти, виник термін „загальне музичне виховання”. Формування різносторонньої особистості засобами музичного мистецтва становилося актуальним питанням музичної педагогіки, провідним напрямом цієї роботи було виховання творчих здібностей дітей.

На початку ХХ ст. у музично-педагогічній спільноті викликала інтерес музично-естетична діяльність талановитих вітчизняних музикантів-педагогів В. М. Шацької, С. Т. Шацького та їх однодумців в колонії „Бодрая жизнь”, яка була відкрита у 1911 році. У музичній практиці колонії „Бодрая жизнь” знайшло своє відображення положення Б. Л. Яворського про розвиток художніх творчих здібностей.

На становлення системи музично-естетичного виховання в нашій країні в значній мірі вплинули погляди Б. Асаф'єва, який убачав основне завдання предмета музики у загальноосвітній школі у розвитку музичного сприйняття, вихованні музичних смаків учнів [1].

У роботах відомих радянських педагогів-музикантів Н. Я. Брюсової, А. А. Шеншина, Н. М. Доломанової, М. О. Румер, Н. Л. Гродзенської, Н. Я. Блонської, Є. Гембицької знайшли відбиття погляди на завдання і зміст музичного навчання і виховання у школі, які були найбільш характерними для програмно-методичних установок періоду 20-х років, реалізацію у викладанні музики трьох загально педагогічних принципів: наочності, самостійності і життєвості, на основі накопиченого досвіду роботи в новій школі розглядалися основні питання масового музичного виховання дітей, мета шкільних музичних занять, їх виховні можливості. принципи підбору репертуару, методи вокально-хорової роботи тощо.

Н. Я. Брюсова стверджувала, що мистецтво повинно зайняти у школі місце поряд з наукою, адже саме мистецтво ефективно сприяє вирішенню завдань творчого розвитку дитячої особистості [4, с. 15 – 16].

Важливі питання виховної ролі музики, які згодом розглядаються у працях Ігоря Глебова (Б. В. Асаф'єва), а в 70-ті роки Д. Б. Кабалецьким, було поставлено Н. М. Ковіним, який був упевнений у тому, що нова школа повинна дивитись на музичне навчання як на важливий засіб гармонійного розвитку учнів [4, с. 121].

Безумовно, характерною рисою того часу було намагання кращих педагогів розглядати проблему естетичного виховання як частину загальної педагогічної проблеми виховання особистості.

З 20-х років розпочалася дослідницька робота з проблем музично-естетичного виховання, розвитку дитячих голосів тощо, результати цієї

роботи обговорювалися на конференціях музично-педагогічних працівників. Але не взираючи на все позитивне, що принесли з собою творчі пошуки за перше десятиріччя існування Радянської школи, підкреслювала в своїх роботах В. М. Шацька, основне питання навчання мистецтву у школі – навчання всіх дітей елементарним навичкам і вмінням в музичній діяльності – не було вирішено, перевірка програм з музики показала, що програма практично не може бути виконана без збільшення годин на музику, особливо в молодших класах [4, с. 62 – 65].

5.09.1931 року вийшла постанова ЦК ВКП(б) про школу, яке сприяло початку систематичної роботи по уточненню задач змісту і методів художнього виховання в школі в галузі образотворчого мистецтва і музики, розпочався період значного підйому, спрямованої роботи в програмно-методичній галузі.

Першу половину 30-х років характеризує становлення централізованої системи художньої освіти. З 1931 року зникає специфіка української системи середньої освіти. В русифікованих школах використовують єдині для СРСР плани і програми, домінують предмети природничо-математичного циклу, вводять авторитарно-дисциплінарну форму управління, ідеологічний курс стає панівним. Таким чином, українська школа стає частиною загальної проросійсько-радянської культури.

1930 – 40 роки стали епохою розквіту Будинків піонерів. Визначилися і отримали в цей період розповсюдження форми позашкільної (додаткової) освіти, розширилась кількість музичних і художніх шкіл, серед яких особливий статус отримали школи для обдарованих підлітків. Ці заклади професійно орієнтували випускників на вступ в музичні і художні вузи. Набувають регулярності декади національних культур у Москві, але викладання мистецтва в загальноосвітніх школах здійснюється по єдиним державним програмам, обов'язковими для усіх загальноосвітніх радянських шкіл.

Значна кількість педагогів з музики того часу гостро відчували необхідність поповнення знань, отримання вищої освіти. В країні виникають спеціальні музичні відділення у вечірніх педагогічних інститутах, створюються вечірні відділення для вчителів при музичних училищах тощо.

Великого значення набувала у 40 – 50-их роках гурткова робота у позашкільних закладах, де виникали нові, більш високі форми дитячої художньої роботи, в результаті багаторічної різносторонньої роботи створювалися згодом відомі колективи з високим рівнем творчості – дитячі хори, симфонічні оркестри, та інші колективи з підготовчими групами.

В музично-естетичній роботі значну роль відігравали радіостанції, які проводили значну і творчу роботу з пошуку найбільш ефективних і педагогічно обґрунтованих і методів пропаганди музичного мистецтва.

Особливі вимоги до підвищення виховної роботи в школі викликали до життя нові форми позакласної роботи з художнього виховання. Серед них можна назвати лекції-концерти, які створювали нову синтетичну

форму художньо-просвітницької роботи, успішно пов'язували її з навчальною роботою з літератури, історії тощо.

Досвід художнього виховання 1930 – 40-х років ставив велику кількість проблем, які й досі зберігають свою актуальність свою актуальність. Але це був період історичних починань:

– складалась унікальна система музично-естетичного виховання, в процесі функціонування якої визначалась мета, завдання і способи взаємодії між загальною, додатковою і спеціальною освітою;

– організація і проведення конкурсів була засобом залучення школярів до культурного життя держави, активним методом ідеологічного і музично-естетичного виховання.

Естетичне виховання у Радянському Союзі з 1943 року стає предметом планомірної роботи спочатку в кабінеті естетичного виховання інституту теорії і історії педагогіки Академії педагогічних наук, а потім в Інституті художнього виховання.

У складні воєнні та повоєнні роки науково-дослідна робота в галузі музично-естетичного виховання не переривалася. А у 1947 році на основі кабінету естетичного виховання було засновано Науково-дослідний інститут художнього виховання.

Не викликає сумнівів той факт, що саме в першій половині ХХ ст. йшов процес становлення та розвитку вітчизняної системи музично-естетичного виховання. Погляд на історію музично-естетичного виховання через призму результатів дитячої творчості, як найбільш достовірний виток інформації про нього, дає можливість зберегти цілісність бачення музично-естетичного розвитку дітей і молоді в історичній еволюції, а осмислення історії розвитку, теорії і практики музично-естетичного виховання в Україні з позицій сучасної гуманістично орієнтованої педагогіки дає змогу зрозуміти роль дитини у культурі, становлення принципів змістовних і методичних засад залучення до мистецтва „масового школяра”, фактор педагогічного керування в становленні музично-естетичної свідомості особистості, усвідомлення реального змісту подій, складних процесів, що супроводжували розвиток вітчизняної системи музично-естетичного виховання.

Список використаної літератури

- 1. Асаф'єв Б. В.** Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании / Б. В. Асаф'єв. – 2-е изд. – Л. : Музыка, 1973. – 144 с.
- 2. Михайличенко О. В.** Музично-естетичне виховання дітей та молоді в Україні (ретроспективно-теоретичний аспект) : монографія / О. В. Михайличенко. – 2-е вид., доп. І перероб. – Суми : ВАТ „Сумська обласна друкарня” ; Вид-во „Козацький вал”, 2007. – 356 с.
- 3. Олексюк О. М.** Музична педагогіка : навч. посіб. для студ. ВНЗ культури і мистецтв / О. М. Олексюк. – К. : КНУК і М, 2006.
- 4. Хрестоматія** по методике музыкального воспитания в школе / сост. д-р пед. наук О. А. Апраксина. – М. : Просвещение, 1987. – 270 с.

Сбітнєва Л. М. Розвиток системи музично-естетичного виховання дітей і молоді в Україні (перша половина XX століття)

У статті розглянуто проблему розвитку системи музично-естетичного виховання дітей і молоді в Україні в першій половині XX ст. Історія розвитку системи музично-естетичного виховання розглянуто як: – еволюцію змісту і методів художнього виховання; – історію науки, яка вивчає теоретичні питання музично-естетичного виховання, музично-творчі задатки дітей, особливості вікового і індивідуального розвитку; – як частину музичної культури першої половини XX ст.

Ключові слова: система музично-естетичного виховання України, загальна та спеціальна музична освіта, позашкільна музична освіта, музичні здібності, творчі здібності, музична творчість.

Сбитнева Л. Н. Развитие системы музыкально-эстетического воспитания детей и молодежи в Украине (первая половина XX века)

В статье рассматривается проблема развития системы музыкально-эстетического воспитания детей и молодежи в Украине в первой половине XX в. История развития системы музыкально-эстетического воспитания рассматривается как: – эволюция содержания и методов художественного воспитания; – история науки, которая изучает теоретические вопросы музыкально-эстетического воспитания, музыкально-творческие задатки детей, особенности возрастного и индивидуального развития; – как часть музыкальной культуры Украины первой половины XX в.

Ключевые слова: система музыкально-эстетического воспитания Украины, общее и специальное музыкальное образование, внешкольное музыкальное образование, музыкальные способности, музыкальное творчество.

Sbitneva L. M. Development of Musical and Aesthetic Education of Children and Youth in Ukraine (the First Half of the 20th Century)

In the article the problem of development of the system of musically aesthetically beautiful education of children and young people is examined in Ukraine in the first half of XX age History of development of the system of musically aesthetically beautiful education is examined as: it is an evolution of maintenance and methods of artistic education; it is history of science, which studies the theoretical questions of musically aesthetically beautiful education, musically creative making of children, feature of age-old and individual development: – as part of musical culture of the first half of XX age.

Key words: system of musically aesthetically beautiful education Ukraine, universal and special musical education, out-of-school musical education, musical capabilities, creative capabilities, musical creation.

Стаття надійшла до редакції 15.08.2012 р.

Прийнято до друку 26.10.2012 р.